

Arnold Angenendt

Mi jót hozott a kereszténység?

Manapság nyilvánosan és erőteljesen kipellengérezik az egyházak múlt- és jelenbeli teljesítményét, vezető történészek azonban rámutatnak a kereszténység másik oldalára is.

Kezdetben volt a hit

Heinrich August egyenesen biblikusan csengő mondattal kezdi A nyugat története c. művét: „Kezdetben volt egy hit: az Egy Istenbe vetett hit.” Szerinte a Nyugat létrejöttéhez többre volt szükség, mint csupán a monoteizmusra, „de nélküle nem lehet megmagyarázni a Nyugatot”. A monoteizmus kultúrforradalmi jelentősége nyilvánvaló: Az ember bűnösségének belátása, illetve az eljövendő, földöntúli igazságosság reménye, továbbá minden egyes ember istenképisége mint felszabadító erő a rabszolgák számára is, végül „a sajátosan keresztény különbségtétel isteni és emberi rend között, ami már megalapozta a világ szekularizálását és az ember önállósodását”.

A berlini középkor-szakértő, *Michael Borgolte* hasonlóképpen ama térként írja le Európát, ahol – összevetve a világ más részeivel – egyedülálló módon érvényesült a monoteizmus, „az egyetlen Teremtőbe és egyetlenes Urba vetett hit, persze három vallásban kifejeződve”. Ebben különbözik Európa a kereszténység előtti ókortól és a Távols-Kelet vallási sokféleségétől. „Ebben az értelemben a monoteizmus ’hozta létre’ Európát”, írja *Keresztények, zsidók, muzulmánok* c. könyvében.

A szeretet keresztény Istene

A bibliai főparancs azt kívánja, hogy szeressük Istent és embertársainkat (Mk 12,30-31). A mózesi megkülönböztetés és a monoteizmus ára c. könyvében *Jan Assmann* egyiptológus úgy véli, hogy csak a monoteista világvallások emelték Istent az igazságosság, az erkölcsiség és a szeretet képviselőjévé, ez pedig fejlődést váltott ki az emberi

lélek történetében is: az igazságos, erkölcsös és szerető Isten mintájára immár az ember is kialakította magában ezeket a tulajdonságokat, vagyis igazságos, erkölcsös és szerető alannyá vált.

A francia ókortörténész, *Paul Veyne* igazolja ezt a szerető Istent az ókor vallási világával szemben: „A pogány vallás nem tudta nyújtani egy szerető Isten szeretetét. Nem létezett érzelmi kapcsolat az emberek és e hatalmas távoli lények között... Híveik nem folytatnak párbeszédet a szívükben... A keresztény vallásban azután – annak etikai melegsége révén – sokkal nagyobb teret kap a szeretet és a szenvedély...” (A görög-római vallás, kultusz, vallásosság és morál).

Emberszeretet

A Biblia által legfőbb értékke emelt szeretet „fölsimított velünk a másik emberben Isten képmását”, írja *Hittételek* c. könyvében *Gerd Theißen* evangélikus újszövetséges. Az istenszolgálat mindig ember-szolgálat is. Az ókorban sem Görögországban, sem Rómában nem alakult ki általános gondoskodás a szegényekről. *Paul Veyne* írja: „Az alamizsnázkodás zsidó kötelezettsége eljut az egyházba is, amely a kórházak, öregotthonok és szegényházak létrehozásával feltalálta a szervezett jótékonykodást, ez pedig ma az állami szociális rendszerben él tovább szekularizált módon.” Jelenleg világszerte igazodási pontnak számít Szent Ferenc és Teréz anyja.

A személyes hivatás

Isten minden ember iránti szeretetéből következik a személyes hivatás jelensége, ahogyan azt a Biblia ismeri, de nem ismerik az ókori vallások: Isten meghívott *téged*, mielőtt még az anyaölből megfogantál volna, azaz öröktől fogva. Ezenkívül Isten sajátos karizmát szánt *neked*, személyes szerepet az emberi kapcsolatok összjátékában. Az egyéni hivatásnak az a rendelte-

tése, hogy a többieket szolgálja, és beleszövődjék a nagyobb Mi-be, persze ezzel az alapfeltétellel: *én hiszek, én tartok bűnbánatot, én mondom igent a szolgálatra.* A reformáció óta önfegyelmessé világsodott a hivatás. *Max Weber*, a németországi vallásszociológia megalapítója szerint csak a kálvinista-protestáns ethosz hozta létre azt a típust, aki szigorúan a közbizalom elkötelezettjének tudja magát, és fel van vértezve minden korrupció ellen. Ez újdonság volt, mondja A protestáns etika c. tanulmányában Weber.

Keleten hiányzik az a fegyelmességet, amelyet Európában „a protestantizmus szelleme” honosított meg, véli *Az egyén az európai középkorban* c. művében *Aaron Gurjevics* orosz történész. Ma az atom-bomba után a korrupció jelenti a második legnagyobb veszélyt a világra, és még a kommunista Kínában is grasszál. Az euró-válság Európa mai helyzetét tükrözi: a katolikus esendőséget és a kálvinista ellenállóerőt.

A felelősség elve

A felelősség ma világi értéknek számít: hajdani vallási jelentése – az ítéleten számot kell adni Istennek egyéni életünkről – politikai kulcsfogalomná vált. Mivel saját kezünkbe vesszük a világ és az emberiség sorsát, kitágul a felelősség köre: nemcsak önmagunkért és önmagunk előtt vagyunk felelősek, hanem „az emberiség előtt”, „a történelem előtt” és „a teremtett világ előtt” is. Korábban sosem kellett az embernek felelősséget vállalnia a globális dimenzióért és a távoli jövőért, nem is szólva arról, hogy a fajok létezéséért. „Az effajta megbízotti szerepre (a valláson kívül) egyetlen korábbi etika sem készített föl minket, a természet ma uralkodó tudományos szemlélete pedig még kevésbé”, írta A felelősség elve c. művében *Hans Jonas*. Még bevallottan ateista személyek is „a teremtett világ tiszteletét” példikálják ma.

Egyetemesség

Aki kereszténnyé lett, annak hitet kellett tennie az egyenlőség mellett. Azok számára, akiket Krisztusra kereszteltek meg, „nincs többé zsidó és görög, rabszolga és szabad, férfi és nő” (Gal 3,27-28). Jézus szemében az számít anyának és testvérnek, „aki teljesíti a mennyei Atya akarát” (Mt 12,50). Másfelől „bármely nemzethez tartó ember kedves Isten előtt, ha előlti őt az ő félelme, és igaz tetteket visz végbe” (ApCsel 10,35). Az első és egyetlen emberpár megteremtésével a monotheista Isten legyőzi a soknemzetűséget, és megalapozza az emberi nem egységét. A legerősebb, a véren és rokonságon alapuló kötődéseket vissza kell nyesni az egyetemes nyitottság javára. Az ősegyház önmeghatározása szerint egyház ott van, ahol sok népből egyesülten jön létre.

A mai Európa, amely politikailag sosem volt egységes, „lényegében azoknak a szellemi és kulturális folyamatoknak az eredménye, amelyeknek a központja itt csaknem kétezer év óta a vallásban volt”, véli Az újkor. A kereszténység Európájától az államok Európáig c. könyvében *Heinz Schilling* történelemtudós. A francia forradalom köpenyéből kibújt nacionalizmusok milliók életébe kerültek. De az is igaz, hogy az 1945 utáni Európaeszme sajátosan „katolikus utópia” volt, amelyet olyan katolikus politikusok lendítettek előre, mint *Alcide de Gasperi*, *Robert Schuman* és *Konrad Adenauer*, mondja A Nyugatra vezető hosszú út c. művének második kötetében *Winkler*.

Emberi méltóság

„Isten a maga képe és hasonlóságára teremtette az embert, férfiak és nők teremtette” (Ter 1,27). Ez a hasonlóság isteni méltósággal ruhazza föl az embert. Hit és tudás c. könyvében *Jürgen Habermas* filozófus feltételezi, hogy a vallásban ott szunnyad az a párázs, amely különböző normatív tartalmakat hozott létre, például az ember istenképisének eszméjét, amelytől a „világi” társadalomnak nem szabad elvágnia magát.

A hit mint döntés c. művében *Hans Jonas* vallásszociológus úgy látja, hogy az emberi jogok csak ott vannak biztosítva, ahol transzcendens szentséggel ruhazzák föl, és így érinthetetlennek teszik az egyént. Tekintettel arra, hogy ma be lehet avatkozni a kozmosz és az ember

szubsztanciájába, Hans Jonas már korábban, A felelősség elve c. művében követelte, hogy állítsák helyre a Szentnek és az Érinthetetlennek a felvilágosodás által lerombolt kategóriáit. Ha túlságosan megkínózzuk, a kozmosz ténylegesen bosszút állhat, például a légkör felmelegedésével. De megbosszultnak tapasztaljuk-e az ember transzcendens szentségének megsértését? Itt jelentkezik a teodicea-probléma, vagyis az a kérdés, hogyan engedheti meg Isten a rosszat.

Partneri házasság

A papok ma még alig mernek a szexualitásról és a házasságról beszélni. Először is tudatosítanunk kell rég elfeledett, de egykor uralkodó tárgyi kényszereket. A nagy anya- és gyermekhalandóság vezetett oda, hogy a nemileg érett lányokat 14-15 évesen rögtön férjhez adták. Dürer anyja a 15. században 15 évesen ment férjhez, 17 gyereket szült, közülük három élte túl. Bennünk inkább az tudatos, hogy a nő fizikailag gyengébb, és egyúttal a férfivágy tárgya. A megerőszkolásokról érkező indiai hírek csak az egyik példája ennek. Teljesen tudatunkon kívül fekszik az az egykor az egész világon uralkodó elképzelés, hogy a menstruáció és a szülés miatt a nő tisztátalan. Az ilyen tárgyi és gondolkodásbeli kényszerek eredményezték a férfiuralmat, és tették alacsonyabb rendű lényvé a nőt.

Az egyenjogúság ösztönzőjévé a házassági konszenzus eszméje lett, ahogyan azt a sztoa és a kereszténység hirdette: mindkét partnernek bele kell egyeznie a házasságba, azaz a nőnek is. Az, hogy mily kevésbé magától értetődő ez a konszenzus, rögtön kiderül, ha rápillantunk Japánra, Kínára, Indiára, az iszlám világra és Afrika nagy részére, ahol legalábbis a lányokat továbbra is a szülők házassítják ki. A házassági konszenzus által újból megindított, világszerte terjedő fejlődés keresztény alapokon nyugszik, amint ezt Miért Európa? Egy különút középkori alapjai c. könyvében *Michael Mitterauer* kimutatta: „A konszenzus-elképzelés lényegi alapelve a ’házastársközpontú családnak’, amelyben a párkapcsolat áll a középpontban. A konszenzus keresztény elvén nyugszik ... a szerelmi házasság ideálja, de éppúgy annak fonákja is, ennek a személyes vonzalmon és szabad döntésen nyugvó kapcsolati formának az esendősege.”

A gyermek

A gyerekek különösen sok hasznót húztak a kereszténységből. Annak, hogy Jézus megáldotta a gyerekeket, s az Újszövetség ezt oly nyájasan ábrázolta (Mk 10,15 skk; Lk 18,15 skk), beláthatatlan következményei lettek. Nem mintha a kereszténységen kívüli világban nem létezett volna a gyerekek iránti szeretet, mégis meg kell állapítani, hogy valaha a gyerekeket megölték, kitették, eladták, tárgyként kezelték, rabszolgává tették, sőt szexuális játékszerül szolgáltak. Jogi védelmük például az ókorban nem létezett, a pedofileket nem lehetett volna perbe fogni. Határozottan más-képpen viszonyultak hozzájuk a keresztények. *A Tizenkét apostol tanítása (Didakhé)* már az első században megtiltotta a fiúk megrontását, az abortuszt és a megszületett gyerekek megölését. Ettől az új keresztény kezdeményezéstől egyenes vonal vezetett az ENSZ modern gyermekjogi nyilatkozatához, ahogyan erre rámutatott A gyermekek és a kereszténység c. könyvében *Hubertus Lutterbach* kultúrtörténész. Annál szégyenletesebbek a szexuális visszaélések esetei a keresztény, illetve egyházi intézményekben.

A rabszolgaság

A rabszolgaságot, amely ősbib a piramisoknál is, a kereszténység küszöbölte ki, nem a zsidóság vagy az iszlám. A rabszolgaság lépcsőfokára leszállt Istenfiú aurája (vö. Fil 2,7) Isten legkisebb fiait és lányait is fölemeli majd. Miután a rabszolga a középkorban személyé vált, s többé nem volt tárgy, a 18-19. században bekövetkezett a rabszolgaság megszüntetése. Hatékony felszabadítási mozgalom „csak Nyugaton alakult ki”, írja A rabszolgaság világtörténelme c. művében *Egon Flaig* történész.

A rabszolga-felszabadítás előharcosai nem a felvilágosodásból jöttek, nem is a francia forradalomból, hanem „a protestáns kisebbségek szellemi teréből”. *Egon Flaig* kollégája, *Jürgen Osterhammel* egyetért abban, hogy a rabszolgaság megszüntetése „vallási indíttatású” volt, és „nem az emberi, ill. polgári jogok nyelvezetével adták elő”; „az ész korszakában ténylegesen csak kevés európai botránkozott meg a rabszolgaságon és a rabszolga-kereskedelmen”, ahogyan *A rabszolgaság és a nyugati civilizáció* c. könyvében írja.

De az is igaz, hogy a katolikus egyház, amely a középkorban „kiszáritotta” a rabszolgaságot, Dél-Amerikában maga is tartott rabszolgákat. Ma a rabszolgaság tilalma világméretű hatással bír, s az ENSZ emberjogi nyilatkozata rögzíti.

Eretnek- és boszorkányölések

A legkényesebb ügy, amellyel ma a keresztényeknek szembe kell nézniük, az eretnek- és boszorkánykivégzések. A keresztény alapelv forradalmi volt, és az is marad. Miközben minden vallásban halállal büntették az istenkáromlást, az Isten elleni súlyos provokációt, az Újszövetség egészen másképp jár el: a végső ítéletet Isten számára tartja fenn, ahogyan a búzáról és a konkolyról szóló példabeszéd tanítja. Az emberre ez a szabály érvényes: „Hagyjátok, hadd nőjön mindkettő az aratásig” (Mt 13,24-30). Jürgen Habermas tanítványa, *Rainer Forst* azt írja Konfliktus esetén tolerancia c. művében: „Senki ember a földön ne bitorolja azt az ítéletet, amely egyedül Istent illeti meg!” Mihelyt az embereknek többé nem kell kivégzéssel büntetniük az istenkáromlást s ezzel az adott vallás elhagyását, megtörténik a döntő lépés a modern tolerancia, vagyis a vallás „szabad elhagyása” felé.

Csak hogy történelme során a kereszténység maga is súlyosan vétkezett az újszövetségi szabadság ellen. Aquinói Tamás helyeselte az eretnekkivégzéseket, Luther Márton pedig kötelezte a világi hatalmat az istenkáromlók eltüntetésére. Ezzel szemben a felvilágosodás kiharcolta vallásszabadságot, persze már a „Ne tépjétek ki a konkolyt!” elvének ismeretében. A II. Vatikáni zsinatnak a vallásszabadságról szóló nyilatkozata ismételtelen a „Ne tépjétek ki!” parancsára hivatkozók.

Cáfolhatatlan az a szemrehányás, hogy a kereszténység gyakorolta a boszorkányégetést, mégpedig ezerszeresen. E terület specialistája, *Wolfgang Behringer* azonban más oldalról is láttatja a dolgot: az egyház nélkül sokkal több áldozat lett volna, mivel a modern korszak megelőzően „normális” volt a boszorkányüldözés, ahogyan Afrikában ma is az. Ezzel szemben az egyház egészen a késő középkorig rögeszmeként utasított el minden boszorkánysággal kapcsolatos elképzelést. A pápák és az egyházi bíróságok, sőt – ami nehezen fér a fejünkbe – az inkvizíció is elvetette a boszorkányok megölését, éppen a korai mo-

dern kor üldözései hullámaiban; a halálos ítéleteket világi bíróságok mondták ki, többnyire a jogi, nem pedig a teológiai fakultások jóváhagyásával.

A 2009-es speyeri boszorkánykiállítás katalógusának útbaigazítása talán mehökkent minket: „A kora újkor boszorkányeljárásainak abszolút többségét világi bíróságok folytatták le, mégpedig legális perekként, a kortárs büntetőjog mércéje szerint. A bírák felekezete csak alárendelt szerepet játszott”, írja *Boszorkányok. Mítoszok és valóság* c. könyvében *Rita Voltmer* történész. A feltételezett klerikális nőellenességgel ellentétben *Wolfgang Schild* jogtörténész szerint a boszorkánypereket „nem szexuális problémáktól szenvedő klerikusok folytatták, hanem világi hatóságok, vagyis házaspárok”. De ehhez megint csak hozzátartozik egy megdöbbentő tény: Mértékadó egyházi emberek helyeselték ezeket az eljárásokat, például a fanatikus domonkos szerzetes, *Heinrich Kramer* a maga *Boszorkánykalapácsával*, vagy *Luther Márton* Wittenbergben. A legtöbb esetért a német hercegérsek a felelősek, akiktől pedig a leginkább lehetett volna elvárni az ellenállást; persze a tényleges ítéletet ilyenkor is világi bíróságok mondták ki. Jóllehet évek óta biztosnak tekinthető a kivégzések – kétségtelenül rettenetes – ötvenezres száma, egyesek továbbra is arról beszélnek, hogy „feltehetően milliószámra történtek” – így például A vallás csödjé. Egy hívő elmélkedései c. könyvében *Frido Mann*.

A leghatározottabban egy pap, a jezsuita *Friedrich Spee* tiltakozott, ismét csak a „Ne tépjétek ki!” elvével. *Rainer Forst*tal együtt ragaszkodnunk kell ehhez az alaptételhez: „Egyedül Isten szava lehet az ember fegyvere, a kényszer és az erőszak nem!”

Az egyetem

A bibliai főparancshoz Jézus hozzátett egy görög kiegészítést, nevezetesen hogy Istent nemcsak egész szívünkkel, hanem egész értelmünkkel is szeretnünk kell. Ebből jött létre a teológia, s a középkorban az egyetemek. *Michael Borgolte* szerint ily módon alakult ki az az intézmény, amely a tudomány más formáját, illetve új embertípust hozott létre. „Összehasonlítva a bizánciakkal, akik ragaszkodtak öröklött anyagaik kánonjához és a hagyományos tanítási módszerek-

hez, a muszlimokkal, akik távol tartották iskolarendszerük lényegétől a görög örökség kihívását, és a zsidókkal is, akik mint mindig, a Biblia és a Talmud értelmezésére összpontosítottak, a nyugati oktatás újításai egyenesen forradalmiak tünnek”, állapítja meg *Keresztények, zsidók, muzulmánok* c. művében a történész. *Jürgen Osterhammel* pedig azt írja *A világ átalakulása* c. könyvében: Az összevetésre alkalmas civilizációkban, például a kínában és a muszlimban „a Nyugattal való kapcsolatfelvétel előtt is léteztek a tudás megszerzésének és átadásának nem kevésbé hatékony intézményei” – ennek ellenére már a középkori egyetem is kitűnt azáltal, hogy „viszonylag független volt a külső hatalmaktól, és saját joggal bíró térként szervezték meg”. Ez a fajta egyetem „európai kultúraexporttá” vált, és ma „a modern világ bázisintézményeinek egyike”.

Művészet és vallás

Természetesen a kereszténység előtt is létezett művészet. Az Újszövetség még az ószövetségi képtilalmat is folytatja – ennek ellenére a keresztény templomokba belépve képeket és szobrokat látunk. A Megfeszített képeim a szenvedés és a haldoklás fájdalomának olyan ábrázolásával találkozhatunk, mint különben nemigen. Rögtön *Matthias Grünewald* (1475/1480-1528) jut eszünkbe. Az Isenheimi oltáron Jézus halála a lehető legrealisabb keserűséget árasztja, ezért nincs benne semmi kétségbeesés. Vagy vegyük a Madonnát a Gyermekekkel: vagy csupa anyai öröm, vagy csupa anyai fájdalom.

Aztán ott vannak a gótikus katedrálisok mint világító mennyei városok: Ha Isten ragyogása egykor betölti majd a világot, minden csupa dicsőséggé változik – a katedrális ezt az ígéretet akarja ábrázolni üvegablakainak fényhatásaival. Éppígy fényt áraszt a barokk is, de immár a Menny ragyogásába való bepillantásként. „Nyitva látom az eget, és Isten jobbán állni az Emberfiát”: így kiáltott fel István, az első vértanú (ApCsel 7,56). Ezért tekint fel a barokk egészen a fényes Szentháromságig.

Összeomláshoz vezetne, ha világunkból ki akarnánk hagyni a kereszténység hozadékait.

A szerző teológiai doktor, a középkor- és újkor egyháztörténet professzora Münsterben.

Forrás: CIG 34/2013